

พัฒนาการความสัมพันธ์ทางการเมืองและ
บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ระหว่าง
สหภาพโซเวียตกับประเทศไทย ค.ศ. 1946 – 1991
The Development of Political Relations and
its Role in International Relations between
Soviet Union and Thailand during 1946 – 1991

จิราพร ตริวิเศษสร

Jiraporn Treewisessorn

อาจารย์ ดร.ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Lecturer, Ph.D. at Department of History, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University
Corresponding e-mail: jirapom224@gmail.com

ได้รับบทความ 8 ก.พ. 2562 แก้ไข 28 ก.พ. อนุมัติให้พิมพ์ 5 มี.ค.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ของรัสเซียที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงปี ค.ศ. 1946 – 1980 : กรณีศึกษาความสัมพันธ์กับประเทศไทย ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสหภาพโซเวียตที่มีต่อภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลี้สุด และเกิดสงครามเย็นขึ้น สำหรับอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับหลายประเทศทั้งในกรอบทวีปเอเชียและพหุภาคี เช่นความสัมพันธ์กับกลุ่มมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน สำหรับประเทศไทยช่วงสงครามเย็นเป็นช่วงเวลาที่ต้องรักษาความสัมพันธ์กับมหาอำนาจสามฝ่ายอย่าง สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่ส่งผลให้เกิดจุดอ่อนในการดำเนินความสัมพันธ์แบบสามเส้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงสงครามเย็น ความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตที่หลายฝ่ายต่างมีมุมมองตามประวัติศาสตร์กระแสหลักที่กล่าวว่ามีลักษณะที่ห่างเหินเพราะความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองจึงส่งผลต่อการพัฒนาการความสัมพันธ์ แต่ทั้งนี้เมื่อศึกษาวิเคราะห์เอกสารข้อมูลที่ไม่ได้เปิดเผยสู่สาธารณะพบว่าแม้ในช่วงเวลาความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมือง แต่สำหรับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทยยังคงมีลักษณะในเชิงบวก มีปัจจัยที่เกิดจากบทบาทและลักษณะพฤติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลประโยชน์ระหว่างประเทศที่มีต่อกัน และประกอบกับการใช้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมาช่วยสนับสนุนทิศทางที่ดีขึ้น มากกว่าเลือกใช้ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองและการทหาร

คำสำคัญ: ไทย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สหภาพโซเวียต

Abstract

This article is a part of a study of Russian relations with Southeast Asia between 1946 and 1980: specifically, a case study of relations with Thailand. The purpose of study is to examine the relations of the Union of Soviets Socialist Republics (USSR) toward the regions after the World War II and during the Cold War. The influence of communism has affected bilateral and multilateral relations with many countries. In addition, it is necessary to consider Thailand's relations with such superpowers as the United States and the People's Republic of China (PRC). It was necessary for Thailand to maintain relationships with superpowers such as the United States, the Soviet Union and the People's Republic of China. Because Thailand had to balance the trilateral relationships with countries with differing ideologies managing these relationships was problematic. These difficulties arose from both internal and external factors. Internally, Thailand faced its own challenges with communist insurgents. Externally, Thailand faced the two communist governments on its borders as well as the influence of the PRC. Thailand found it necessary to ask the USSR for assistance in calming the influence of Thailand's own communist movement, especially those motivated by influences from China and Vietnam. The Soviet Union was willing to help but this assistance complicated Thailand's relationships with the USA with whom it was strongly allied. The study and analysis of documents that have not been made public showed that for the operation on the relations between the Soviet Union and Thailand still had positive for beneficial characteristics and the political nature of the trade unions in Southeast Asia. Thailand was able to maintain good relationships with both the US and the USSR by focusing on cultural and economic ties with the USSR rather than political or military ties.

Keywords: Thailand, South-East Asia, Soviet Union

บทนำ

หลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโลกขึ้นอีกครั้ง บทบาทและอิทธิพลของมหาอำนาจยุโรปตะวันตก เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ในขณะนั้นได้ลดลงและเกิดอภิมหาอำนาจสองขั้วขึ้นอย่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต บทบาทของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียและรวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถือว่ายังมีความโดดเด่นอยู่ นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต หลัง ค.ศ.1945 หลังที่ยุโรปเริ่มฟื้นตัวและสงคราม และสหภาพโซเวียตเริ่มขยายอิทธิพลในยุโรปตะวันออก จนกระทั่งก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจระดับโลกส่งผลให้สหภาพโซเวียต หรือโซเวียตรัสเซียมีความจำเป็นต้องพัฒนาเพื่อการแข่งขันทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและการทหารเพิ่มสูงขึ้น¹ ทำให้มีการขยายยุทธศาสตร์เชิงนโยบายจากภูมิภาคยุโรปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ

การหันเข้าสู่เอเชียในช่วงสงครามเย็นนอกจากการแข่งขันอิทธิพลกับสหรัฐอเมริกาแล้ว

¹ ชาตรี ฤทธารมย์. (2537). *นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต 1945-1990*. หน้า 75.

ชุมพร สังขปริษา. (2522). *ยุทธศาสตร์โซเวียตในเอเชียอาคเนย์ ความขัดแย้งอินโดจีนกับความมั่นคง*. หน้า 146.

สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นอีกเหตุผลและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สหภาพโซเวียตต้องเข้ามาบีบบทบาทในภูมิภาคเอเชีย ที่แต่เดิมยุทธศาสตร์ของสหภาพโซเวียตหลักคือยุโรปตะวันออก สำหรับอุดมการณ์ทางการเมืองของสาธารณรัฐประชาชนจีนในช่วงสงครามเย็นถือเป็นประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองในสายคอมมิวนิสต์¹ แต่การแตกออกจากสหภาพโซเวียตตั้งแต่ ค.ศ. 1960 ความขัดแย้งระหว่างคอมมิวนิสต์จีนกับรัสเซีย ทำให้ภาวะการแข่งขันในอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ล้นสุดลง การกลับเข้ามาของมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศส หรือการที่สหภาพโซเวียตเข้ามาบีบบทบาทในผลประโยชน์ทางอุดมการณ์กับสงครามอินโดจีน ช่วง ค.ศ. 1946-1989 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลมันเหลือได้ปกคลุมในหลาย ๆ ภูมิภาคแล้ว ดังนั้นประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวนโยบายของตนต่ออิทธิพลของเหล่าอภิมหาอำนาจในขณะนั้นรวมถึงไทยเช่นกัน

พฤติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียตที่ส่งผลภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงสงครามเย็น

พฤติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียตที่ผู้วิจัยตั้งเป็นประเด็นวิเคราะห์ว่ามีส่วนอย่างมากที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และกับไทยมีความเปลี่ยนแปลง แนวคิดที่เกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมือง โดยหลักการคือพฤติกรรมที่แสดงออกมีความเกี่ยวข้องกับทางการเมือง ซึ่งจะมีผลและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดังนั้นพฤติกรรมทางการเมืองส่วนมากจึงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองตั้งแต่ระดับล่างขึ้นบนหรือระดับบนลงล่าง เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง การเข้าร่วมต่อสู้ทางการเมือง

สำหรับเรื่องของพฤติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียต ตามหลักการของพฤติกรรมทางการเมืองเข้ามามีอิทธิพลในเอเชียของสหภาพโซเวียต แต่เดิมการดำเนินยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์จะให้ความสำคัญในทวีปยุโรปมากกว่าในทวีปเอเชีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้ถูกนับเป็นยุทธศาสตร์ที่สนใจมากนัก การดูแลภูมิภาคฝั่งเอเชียจึงเป็นหน้าที่ของจีนเป็นหลักด้านการให้ความช่วยเหลือกลุ่มขบวนการคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ จะเห็นได้ว่าสหภาพโซเวียตไม่ได้ให้ความสนใจมากนักสำหรับการปลดแอกขบวนการปลดแอกเวียดนามห์ จนมีการเจรจาเพื่อการสงบศึกเกิดขึ้นที่เจนีวาถือเป็นการแสดงบทบาทในการจัดการดังกล่าวของสหรัฐอเมริกา ขณะที่สหภาพโซเวียตเองดูจะมีบทบาทน้อยกว่าอันเนื่องมาจากลักษณะพฤติกรรมตามเหตุผลดังต่อไปนี้

1. มุ่งที่จะรักษาผลประโยชน์ของตนในยุโรปตะวันออกมากกว่าพื้นที่อื่น
2. สหภาพโซเวียตเองไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
3. นโยบายและอุดมการณ์ของสหภาพโซเวียตที่มีต่อประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังสงครามโลก

ครั้งที่ 2 เกิดความขัดแย้งกันเอง

¹ ลักษณะของการเป็นผู้นำคอมมิวนิสต์ของจีน จะเป็นการสร้างบทบาทในกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่เป็นประเทศโลกที่สาม โดยในยุคของเหมา เจ๋อตง (Mao Tse-tung : 1943 - 1976) พยายามแสดงให้เห็นว่าแนวทางการปฏิวัติของสหภาพโซเวียตเน้นแต่ความสำคัญของชนชั้นที่เป็นแรงงานอุตสาหกรรม (Proletariat) เพื่อที่จะปฏิวัติล้มล้างนายทุน เหมา เจ๋อตง ให้ความสำคัญว่าเป็นแนวทางที่ไม่เหมาะสมต่อประเทศที่เป็นเกษตรกรรม ที่ชนชั้นแรงงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรมน้อยกว่า ตรงประเด็นนี้ทำให้ เหมา เจ๋อตง ได้รับคะแนนนิยมค่อนข้างมากจากกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ที่อยู่ในประเทศด้อยพัฒนา และไม่มีความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม

โดยในข้อที่ 3 ที่เป็นปัญหาเพราะสหภาพโซเวียตมุ่งชักจูงประเทศใหม่เข้าต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมของตะวันตก ทำให้สหภาพโซเวียตต้องเลือกว่าจะแสวงหามิตรโดยการรับรองรัฐบาลหรือจะสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศเหล่านั้นให้ได้รับชัยชนะตามอุดมการณ์ของลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ในเอเชีย การสร้างแนวนโยบายของสหภาพโซเวียตตามอุดมการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ความสัมพันธ์กับจีนจะถือเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในช่วงเวลาของสงครามเย็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงก่อนปี ค.ศ.1964 อย่างไรก็ตาม การสร้างบทบาทของสหภาพโซเวียต ถือได้ว่ามีความพยายามสร้างบทบาททั้งมิติการเมือง การทหาร และทางวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางในภูมิภาคต่างๆ ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประเทศโลกที่สาม ที่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการแผ่ขยายอิทธิพลออกไปในบริเวณเขตอิทธิพลสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เอง หรือในเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถือเป็นอีกภูมิภาคหนึ่งของเป้าหมายของความพยายามดังกล่าวแม้ว่าสหภาพโซเวียตมีบทบาททางการลงทุนทางเศรษฐกิจ บทบาททางการเมืองน้อยมากเมื่อทำการเปรียบเทียบกับสหรัฐอเมริกา แต่อย่างน้อยที่สุดสิ่งที่สหภาพโซเวียตได้ทำการบรรลุเป้าหมายของตน คือ การที่พรรคคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตทำหน้าที่เป็นพรรคแม่ของพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลก จึงทำให้สหภาพโซเวียตแสดงสิทธิควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์ให้ปฏิบัติตามอุดมการณ์ของตน

ระหว่างปี ค.ศ. 1945-1991 เป็นช่วงที่การเมืองในลักษณะของสงครามเย็นได้ดำเนินไป มีการแบ่งฝ่ายเป็นโลกประชาธิปไตยและฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อันเนื่องมาจากความแตกต่างในอุดมการณ์ทางการเมือง ฝ่ายสหภาพโซเวียตแม้ว่าจะจะเป็นผู้นำในค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์แต่ระหว่างนั้นความสัมพันธ์กับประเทศร่วมอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างจีนกลับมีความแตกแยกหลังจากที่ลินินสุดยุคสตาลิน อันเนื่องมาจากการที่จีนได้รับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและพัฒนาประเทศราวช่วงทศวรรษที่ 1950 จุดนี้ทำให้จีนขาดความเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ และเมื่อหลังการถึงแก่กรรมของสตาลินส่งผลให้ นายนิคิต้า ครุชเชฟ (Nikita Khrushchev) สืบทอดตำแหน่งแทนแต่กลับมีการดำเนินนโยบายต่อต้านสตาลิน ทำให้จีนภายใต้การนำของเหมา เจ๋อตง มองว่าครุชเชฟเบี่ยงเบนอุดมการณ์ของมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ จีนยอมรับไม่ได้กับนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful Coexistence) กับฝ่ายโลกเสรี และความขัดแย้งดังกล่าวก็ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องจากจีนขอรับความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียตในการสร้างระเบิดนิวเคลียร์ แต่สหภาพโซเวียตก็ตั้งเงื่อนไขที่เป็นการบีบบังคับหลายประการที่จีนไม่อาจยอมรับได้จนตัดสินใจสร้างระเบิดนิวเคลียร์เองและให้ถอดถอนผู้เชี่ยวชาญของสหภาพโซเวียตออกจากประเทศ ส่งผลให้สหภาพโซเวียตไม่พอใจและยุติการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่จีน สิ่งนี้ส่งผลต่อความยากลำบากสำหรับจีนอย่างมาก จึงทำให้ช่วงสงครามเย็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ไม่ใช่ระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต อย่างเดียว การแข่งขันจึงมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นส่งผลต่อสภาวะทางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากเวียดนามได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตมาโดยตลอด ส่งผลให้สาธารณรัฐประชาชนจีนเกิดความไม่พอใจเกิดขึ้น ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในกลุ่มประเทศอินโดจีนซึ่งประกอบด้วยเวียดนาม ลาวและเขมร ช่วง ค.ศ. 1975 ลักษณะทางการเมืองที่สำคัญซึ่งไม่เพียงแต่ได้ส่งผลต่อการลดบทบาทและอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังถือได้ว่าสร้างความตึงเครียดครั้งใหม่ในภูมิภาคที่เกิดจากการต่อสู้และความพยายามในการแย่งชิงอิทธิพลระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตในเรื่องของพรรคคอมมิวนิสต์ของสามประเทศในอินโดจีนอีกด้วย โดยเบื้องต้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตที่มีความแตกต่างทางอุดมการณ์จึงทำให้เข้าสู่ภาวะชะงักงันและเกิดไม่ไว้นือเชื่อใจระหว่างกัน ไทยมีความหวั่นเกรงที่จะถูกดึงให้เข้าไปมีบทบาทในความขัดแย้ง

ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตซึ่งทำสงครามตัวแทนระหว่างกันโดยผ่านรัฐบาลเวียดนามที่สหภาพโซเวียตให้การหนุนหลังฝ่ายหนึ่งกับรัฐบาลเขมรแดงที่จีนให้การสนับสนุนอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจบลงด้วยการที่เวียดนามส่งกำลังทหารเข้ายึดครองกัมพูชาและจัดตั้งรัฐบาลที่นำโดยนายเฮง สัมรินขึ้นปกครองประเทศในปี ค.ศ.1978 โดยมีกองทหารเวียดนามให้หลักประกันในด้านความมั่นคง รัฐบาลไทยซึ่งต้องการสร้างหลักประกันให้แก่ความมั่นคงของไทยจากความเป็นไปได้ที่เวียดนามจะยกกำลังทหารเข้าโจมตีไทย จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การรักษาระยะห่างอย่างเท่าเทียมกันกับประเทศมหาอำนาจในกรอบนโยบายต่างประเทศของไทยเป็นครั้งแรกสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็นนายกรัฐมนตรี

ปัญหากัมพูชาที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.1978-1991 ส่งผลต่อความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างมาก จากเหตุการณ์เริ่มต้นเมื่อทหารเวียดนามราวสองหมื่นคนได้รับการสนับสนุนจากโซเวียตได้รุกรานกัมพูชาเพื่อทำการโค่นล้มรัฐบาลเขมรแดงของพอลพตเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1978 และสามารถยึดกรุงพนมเปญได้ภายใน 2 สัปดาห์ ทำให้ไทยเกิดความวิตกและหวาดระแวงในการกระทำของเวียดนามที่ไม่สนใจเรื่องของการการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ¹ ปัญหานี้ถือว่าไทยได้รับผลกระทบค่อนข้างมากและกลายเป็นรัฐหน้าด่านในกลุ่มประเทศอาเซียนที่ถูกคอมมิวนิสต์เวียดนามคุกคามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กลไกที่ช่วยแก้ไขปัญหาคืออาเซียนที่ประสบความสำเร็จในการบีบบังคับเวียดนามให้มีการถอนทหารออกจากกัมพูชาสำเร็จเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1989² รวมถึงการที่รัฐบาลจีนและโซเวียตปรับความสัมพันธ์ระหว่างกันในยุคของมิฮาอิล กอร์บาชอฟ (Mikhail Gorbachev) ที่ถือว่าความสัมพันธ์ของสองฝ่ายมีทิศทางที่ดีขึ้นนับตั้งแต่ กอร์บาชอฟ ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้นำของสหภาพโซเวียต เมื่อ ค.ศ. 1985 ที่สหภาพโซเวียตเริ่มมีการปรับเปลี่ยนนโยบายของตนที่สร้างบรรยากาศอันดีให้เกิดขึ้นกับสหรัฐอเมริกาและยุโรป มีการปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดสมดุลระหว่างระบบประชาธิปไตยและทุนนิยม การปรับความสัมพันธ์อีกครั้งกับรัฐบริวารในยุโรปตะวันออก รวมถึงการลดความขัดแย้งกับจีน เหล่านี้ทำให้เกิดความคลี่คลายจากเงื่อนไขที่มีเป้าหมายเพื่อความสันติมากขึ้น นับได้ว่าปัญหาของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการแก้ไขส่วนหนึ่งส่งผลจากแนวทางการปฏิบัติของสหภาพโซเวียตเป็นสำคัญ

การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและไทย ช่วง ค.ศ. 1946-1991

การวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศว่าระหว่างสหภาพโซเวียตและ

1. ช่วงการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ (ค.ศ.1941-1947)
2. ช่วงความตึงเครียด (ค.ศ.1947-1970)
3. ช่วงผ่อนคลายความตึงเครียด (ค.ศ.1970-1978)
4. ช่วงความตึงเครียดและความขัดแย้ง (ค.ศ.1978-1985)
5. ช่วงปรับความสัมพันธ์ (ค.ศ.1985-1991)

ประเทศไทยจากการที่มีสถานะเป็นมิตรมาโดยตลอดกับประเทศรัสเซีย แต่ช่วงเวลาสงครามเย็นประเทศไทยจำเป็นต้องปรับตัวเอง ปรับนโยบายในการดำเนินความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะช่วงสงครามเย็นที่ประเทศไทยเองมีอุดมการณ์ที่ค่อนข้างแตกต่าง ทั้งนี้จากจดหมายเหตุต่าง ๆ ของกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย ในช่วง ค.ศ. 1941 - 1970 ช่วยสะท้อนภาพความพยายามของประเทศไทย

¹ สุรัชย์ ศิริไกร และคณะ. (2558) การวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของแผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (APSC Blueprint) และการประเมินบทบาทของประเทศมหาอำนาจในเอเชีย. หน้า 62-64.

² แหล่งเดิม. หน้า 63.

ที่มีต่อสหภาพโซเวียต ในการเจรจาหรือสานสัมพันธ์ในช่วงเวลาที่อาจจะถือว่ายากลำบากมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและรัสเซียและจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในอนาคตหลังสิ้นสุดสงครามเย็น หรือช่วงที่สหภาพโซเวียตล่มสลายและกลายเป็นสหพันธรัฐรัสเซียยุคที่มีการเปลี่ยนแปลง อยู่ภายใต้ระบอบเสรีประชาธิปไตยมีการพัฒนาประเทศโดยรวม มีศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลง และลู่ทางของขยายความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสองประเทศในอนาคตว่าเป็นอย่างไร ทราบได้ว่าทั้งสอง มีการพัฒนาความร่วมมือสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสะท้อนภาพบนพื้นฐานความสัมพันธ์อันดีต่อกันตั้งแต่อดีต สมัยจักรวรรดิรัสเซีย สหภาพโซเวียต¹ ที่แม้ว่าจะพบช่วงเวลาที่ยากลำบากบ้างก็ตาม

พฤติกรรมด้านความสัมพันธ์ทางการเมืองทูตระหว่างสองประเทศได้มีการแสดงออกว่ายืดหยุ่นตั้งแต่ รัสเซียเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบสังคมนิยมช่วง ค.ศ. 1917 อันเนื่องมาจากเกิดการต่อต้าน จากราชสำนักจากฝั่งสยามเพราะทางฝ่ายสยามมองว่าการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ถือเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ หรือนัยยะเป็นสิ่งที่มาทำลายความสัมพันธ์อันดีระหว่างราชวงศ์จักรีและราชวงศ์โรมานอฟ ความสัมพันธ์อันดีดังกล่าวมีลักษณะความหมายที่สำคัญมากสำหรับสยามในขณะนั้น เพราะยังมีความหมายถึงสถานภาพของประเทศที่ได้รับการยอมรับและรวมถึงการเข้าถึงสังคมนิยมยุโรปได้ จึงเป็นเหตุให้ช่วงต้นยังยอมรับ รัฐบาลโซเวียตไม่ได้ เมื่อพิจารณาว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นที่นำไปสู่การโค่นล้มราชวงศ์ โรมานอฟของกลุ่มบอลเชวิค (ถือเป็นจุดแตกหักอยู่ช่วง ค.ศ.1918 ที่มีการดำเนินการสังหารเกิดขึ้น) และสยาม ได้ออกกฎหมายต่อต้าน ค.ศ.1927 ที่มีเนื้อหาป้องกันเหตุการณ์ดังกล่าว คือ “การสั่งสอนทฤษฎีการเมือง หรือเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความเกลียดชังดูหมิ่นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือเกิดความเกลียดชังระหว่างชนชั้น”² ที่เป็นกฎหมายอาญาที่เกิดขึ้นจากความกังวลเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 7 (กฎหมายเกี่ยวกับ คอมมิวนิสต์ถูกยกเลิกไปเมื่อ ค.ศ.2000) จนกระทั่งในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์มีการพัฒนา ไปในทางที่เอื้ออำนวยให้สองประเทศดำเนินนโยบายที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการเมืองทูตระหว่างกันขึ้นใหม่ โดยไม่คำนึงว่าประเทศไทยและสหภาพโซเวียตมีอุดมการณ์ทางการเมืองและมีระบอบการปกครองที่เป็น ประชัษกัน

แม้ว่าสถานการณ์การเมืองโลกที่เพิ่มระดับความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น เมื่อสงครามเย็นระหว่างสหภาพ โซเวียตและสหรัฐอเมริกา ผู้นำโลกเสรีกับสหภาพโซเวียต ผู้นำค่ายคอมมิวนิสต์ได้ขยายตัวทั่วทุกด้านและกระจาย ไปยังทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์และการทำสงครามประชาชนที่นำโดย ขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งไทยในช่วงทศวรรษที่ 1960 และต่อเนื่อง ถึงทศวรรษที่ 1970 ทศนะของความหวาดกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยในเชิงมุมมองของผู้วิจัย ถือว่าสหภาพโซเวียตยังไม่มิตบาทมากนัก แต่บทบาทจะตกอยู่ที่ประเทศจีนและเวียดนาม ในประเทศไทยเอง กลุ่มคอมมิวนิสต์สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามงานเขียน 120 ปี ไทย-รัสเซีย: การทบทวนองค์ความรู้ สมัยสงครามเย็น จากมุมมองของนักการทูตและเอกสารลับ ณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา ที่นำข้อมูลจากเอกสารฉบับที่ 1 Communists in Thailand (NND 87722)³ มาอ้างอิงถึง คอมมิวนิสต์ที่มีอิทธิพลในไทย ได้แก่ คอมมิวนิสต์สยาม คอมมิวนิสต์จีน คอมมิวนิสต์เวียดนาม

¹ รมย์ ภิรมนตรี และคณะ. (2548). รัสเซียใหม่และลู่ทางความสัมพันธ์กับไทย. หน้า 89.

² อภิเชก มนเทียรวิเชียรฉาย. (2560). มิตรจำเป็น: การสถาปนาและเจริญความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในช่วงเริ่มต้นของสงครามเย็น (1945-1963). หน้า 37

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2560). 120 ปี ไทย-รัสเซีย: การทบทวนองค์ความรู้สมัยสงครามเย็น จากมุมมองของนักการทูต และเอกสารลับ ณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา. หน้า 27-28.

1. คอมมิวนิสต์สยาม (Siamese Communists): เป็นกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ และที่มีความเกี่ยวข้องในขบวนการเคลื่อนไหว
2. คอมมิวนิสต์จีน (Chinese Communists): เป็นกลุ่มของพรรคการเมืองจีนที่มีบทบาทในไทย โดยมีจำนวนสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มของพรรคก๊กมินตั๋งที่มีแกนนำ คือ เจียง ไก เซค และกลุ่มพรรคคอมมิวนิสต์ของ เหมา เจ๋อ ตง
3. คอมมิวนิสต์เวียดนาม (Vietnamese Communists): กลุ่มเวียดนามส่วนใหญ่คือกลุ่มอาสาสมัครเวียดนามจากอินโดจีนของฝรั่งเศส¹

ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยภายหลังการปฏิวัติ 2475 หรือช่วงปี ค.ศ. 1932 ตามมาพร้อมกับการดำเนินนโยบายสร้างรัฐไทยที่แข็งแกร่งของคณะผู้นำไทยใหม่ ในช่วงปลายทศวรรษ 1930 ได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อชาติมหาอำนาจตะวันตกอย่างไม่กลัวเกรงที่สำคัญ ได้ต่อสู้กับชาติมหาอำนาจตะวันตก ทั้งในเวทีศาลยุติธรรมระหว่างประเทศและด้านการทหารเพื่อการขจัดความไม่เป็นธรรมที่ประเทศไทยได้รับจากการถูกเอาเปรียบโดยสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับชาติมหาอำนาจตะวันตกที่สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีต และยังมีประกาศทำสงครามกับประเทศฝรั่งเศสเพื่อช่วงชิงดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ประเทศไทยถูกประเทศฝรั่งเศสยึดไปเมื่อ ค.ศ. 1893 กลับคืนมาอีกด้วย จากการวิเคราะห์การดำเนินนโยบายเช่นนี้ได้ ประเทศไทยจำเป็นต้องสร้างพันธมิตรกับชาติมหาอำนาจใหม่ ๆ ที่มีศักยภาพทางด้านทหารเพื่อสนับสนุนให้สามารถดำเนินนโยบายตอบโต้กับกลุ่มชาติมหาอำนาจตะวันตกเดิมได้ ซึ่งนอกจากประเทศญี่ปุ่นแล้ว ประเทศไทยยังเลือกสหภาพโซเวียตสำหรับสร้างพันธมิตรเพื่อเป็นยุทธศาสตร์ต่อสู้กับมหาอำนาจตะวันตก โดยรัฐบาลไทยตัดสินใจดำเนินการเพื่อให้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับสหภาพโซเวียตขึ้นมาใหม่ตั้งแต่ ค.ศ. 1939 โดยกระบวนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างทั้งสองรัฐได้ดำเนินการและประสบความสำเร็จเมื่อวันที่ 12 มีนาคม ค.ศ. 1941 และเป็นประเทศแรกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียต

การสถาปนาและการสร้างความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตของประเทศไทยถือเป็นสิ่งที่ยากลำบากยิ่งหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลแรกของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีความเด่นชัดทางนโยบายว่าต้องการที่จะเป็นพันธมิตรเด่นชัดกับฝ่ายอักษะ ที่ประกอบด้วยประเทศเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่นที่เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกับสหภาพโซเวียต ซึ่งกลุ่มดังกล่าวมีการแสดงออกอย่างชัดเจนว่าสิ้นนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยมีการลงนามสนธิสัญญาต่อต้านโคมินเทิร์น² (Anti-Comintern Pact: 1936)³ ซึ่งช่วงเวลานั้นผู้ที่ถืออุดมการณ์คอมมิวนิสต์มีเพียงแค่สหภาพโซเวียตเท่านั้น ในขณะที่สหภาพโซเวียตและประเทศไทยได้แลกเปลี่ยนสารสนธิสัญญาหรือฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 1946 และมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตชุดแรกระหว่างกัน โดยเริ่มต้นจากการที่รัฐบาลไทยมีการแต่งตั้งนายอรรถกิตติ พนมยงค์ อัครราชทูตผู้มิอำนาจเต็มประจำประเทศสวีเดนเป็นอัครราชทูตวิสามัญผู้มิอำนาจเต็มประจำสหภาพโซเวียต โดยยื่นอักษรสาส์นตราตั้งวันที่ 9 เมษายน ค.ศ. 1947 ในขณะที่รัฐบาลสหภาพโซเวียตได้ส่ง นายเซอร์เก เนียมชชีนา (Sergei S. Nemchina) มาดำรงตำแหน่งอุปทูตประจำสถานทูตสหภาพโซเวียต

¹ อินโดจีน หรือ อินโดจีนของฝรั่งเศส คือ วมรัฐของ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา

² เป็นสนธิสัญญาที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างกลุ่มอักษะ ได้แก่ นาซีเยอรมนีและจักรวรรดิญี่ปุ่น ที่ลงนามเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 1936 โดยมีเป้าหมายเพื่อต่อต้านองค์การคอมมิวนิสต์สากลของสหภาพโซเวียต (Comintern)

³ แหล่งเดิม.

ตั้งแต่วันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1947 และได้ยื่นอักษรสาส์นตราตั้งเป็นอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มของสหภาพโซเวียตประจำประเทศไทย ต่อพระองค์เจ้าชัยนารถ ริงสิต เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ 4 เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1948 ครั้งเมื่อเกิดรัฐประหารในประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. 1947 และมีการดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลใหม่เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ. 1947 นายอรรถกิติดี ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และรัฐบาลไทยได้ส่งพระมหิตพานุกรม อัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศสวีเดนและนอร์เวย์ มาดำรงตำแหน่งอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำสหภาพโซเวียต โดยยื่นพระราชสาส์นตราตั้งต่อนายเวียเชสลอฟ โมโลตอฟ (V.M. Molotov) ประธานคณะอภิมุขสูงสุดแห่งสหภาพโซเวียต (Presidium of the Supreme Soviet of USSR) เทียบเท่าตำแหน่งประมุขของประเทศ เมื่อวันที่ 22 กันยายน ค.ศ. 1948

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหภาพโซเวียตพัฒนามาเป็นลำดับภายใต้พัฒนาการของสถานการณ์โลกที่กำลังมีการก่อตัวขึ้นของสงครามเย็น สหภาพโซเวียตในฐานะประเทศสังคมนิยมเพียงประเทศเดียวในโลกที่อยู่ข้างฝ่ายผู้ชนะสงคราม ส่งผลให้เกิดลักษณะพฤติกรรมทางการเมือง ที่แสดงออกในการดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบ 2 ทาง คือ

ทางที่หนึ่ง คือ ดำเนินความสัมพันธ์แบบปกติกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกภายใต้ต้นนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของสองระบบ

ทางที่สอง คือ ดำเนินนโยบายส่งออกการปฏิวัติและสนับสนุนการปฏิวัติในบรรดาประเทศที่ต่อสู้เพื่อเอกราชในเอเชีย แอฟริกาและละตินอเมริกา

ในขณะที่ประเทศไทยมีขบวนการเสรีไทยที่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนสถานะของประเทศจากการอยู่ในค่ายของกลุ่มอักษะมาเป็นฝ่ายผู้ชนะสงครามได้ส่งผลให้รัฐบาลไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หันมาดำเนินนโยบายสนับสนุนค่ายโลกเสรีอย่างเต็มที่ และอีกสิ่งสำคัญคือในขณะที่สหภาพโซเวียตให้การสนับสนุนการปฏิวัติในประเทศจีนและในคาบสมุทรเกาหลีนั้น รัฐบาลไทยได้ดำเนินการส่งกำลังทหารเข้าร่วมกับสหรัฐอเมริกาในสงครามคาบสมุทรเกาหลี เพื่อเข้าร่วมต่อต้านขบวนการนิยมคอมมิวนิสต์ที่ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อ ค.ศ. 1953 และต่อมาเป็นแกนนำสำคัญในการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization: SEATO) ขึ้นมา

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหภาพโซเวียตช่วงที่เปลี่ยนสถานะจากมิตรมาเป็นศัตรู แต่โดยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ รัฐบาลของทั้งสองใช้เครื่องมือทางการทูตในทุกรูปแบบพยายามที่จะรักษาความสัมพันธ์ฉันมิตรและแสดงออกถึงความเห็นอกเห็นใจระหว่างกันเพื่อความยั่งยืนอย่างถึงที่สุด เห็นได้จากการที่รัฐบาลไทยได้ส่งคณะผู้แทนคณะแรกเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการเพื่อเข้าร่วมงานฉลองครบรอบ 800 ปีการก่อตั้งกรุงมอสโกเมื่อ ค.ศ. 1947 และที่สำคัญรัฐบาลของสองประเทศได้ตกลงร่วมกันในการยกระดับความสัมพันธ์ทางการทูตสู่ขั้นปกติ โดยดำเนินการให้มีการแลกเปลี่ยนสาส์นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1956 นอกจากนี้ต่างฝ่ายต่างยกระดับหัวหน้าคณะผู้แทนทางการทูตจากระดับอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ไปสู่ระดับเอกอัครราชทูตวิสามัญ ผู้มีอำนาจเต็ม โดยรัฐบาลสหภาพโซเวียตแต่งตั้งนายอิวาน ยาคุชิน (Ivan N. Yakushin) เป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญ ผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศไทยเป็นคนแรกโดยถวายสาส์นตราตั้งต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม ค.ศ. 1956 ในขณะที่ฝ่ายของประเทศไทยได้แต่งตั้งนายจีต เศรษฐบุตร์ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญ ผู้มีอำนาจเต็มประจำสหภาพโซเวียตเป็นคนแรก พร้อมกันฝ่ายรัฐบาลสหภาพโซเวียต

ได้มอบคฤหาสน์ประจำตำแหน่งของนายนิคิต้า ครุสชอฟ (Nikita Krushchev) ขณะดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตประจำกรุงมอสโก ที่ตึกเลขที่ 3 ถนน เยโรปคิสกี (Eropkinsky Pereylok) ให้เป็นที่ตั้งของสำนักงานสถานเอกอัครราชทูตไทยและทำเนียบของเอกอัครราชทูตไทยและยังคงใช้เป็นทำเนียบเอกอัครราชทูตมาจนถึงทุกวันนี้ส่วนไทยก็ได้มอบอาคารเลขที่ 108 ที่ถนนสาทร ให้เป็นที่ตั้งสำนักงานสถานเอกอัครราชทูตสหภาพโซเวียตในขณะนั้นก่อนทำการย้ายไปตั้ง ณ ถนนทรัพย์สินในภายหลัง

รัฐบาลของสองประเทศได้พยายามที่จะรักษาช่องทางการติดต่อทางการทูตระหว่างกันไว้ให้ได้ ในปีค.ศ. 1958 รัฐบาลไทยได้ส่งพระองค์เจ้าเปรม บุรฉัตร¹ เยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ รวมถึงเป็นการเยือนระดับสูงสุดนับตั้งแต่สองประเทศได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันเป็นต้นมา พระองค์เจ้าเปรม บุรฉัตรและพระชายาได้รับการถวายการต้อนรับอย่างสมเกียรติจากนายคลิเมนต์ โวโรซิลอฟ (Kliment E. Voroshilov) ประธานคณะอภิมุขสูงสุดแห่งสหภาพโซเวียต และการเยือนของบุคคลระดับเจ้าหน้าที่สูงของประเทศไทย ที่สำคัญในช่วงต่อ ๆ มา เช่น ระหว่างวันที่ 13-23 พฤษภาคม ค.ศ.1974 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่เสด็จ กรุงมอสโก รวมถึงมีการเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จเยือนระหว่างวันที่ 16-17 พฤษภาคม 1989 ที่มีระบุในเอกสารของสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำสหภาพโซเวียตถึงกระทรวงการต่างประเทศที่แสดงให้เห็นว่าทั้งสองประเทศมีความพยายามแลกเปลี่ยนการเยือนระดับสูงและถือเป็นสายสัมพันธ์จากอดีตช่วงการเจริญสัมพันธ์ไมตรีในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ส่งผลต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ในเชิงบวกแม้จะอยู่ในช่วงของความแตกต่างทางอุดมการณ์ก็ตาม ดังใจความที่ว่า

“...ในโอกาสนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้ทรงกล่าวถึงการเสด็จ เยือนกรุงมอสโกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ.2440 (ค.ศ.1897) ซึ่งเป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่รองรับและเกื้อกูลการประสานสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสหภาพโซเวียตให้เจริญงอกงามมาในปัจจุบัน และได้ทรงแสดงความเห็นว่า การเสด็จ เยือนสหภาพโซเวียตในครั้งนี้จะมีส่วนช่วยให้สัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างสหภาพโซเวียตกับประเทศไทยเพิ่มพูนแน่น แพนยิ่งขึ้น...”²

ในขณะเดียวกันทางรัฐบาลสหภาพโซเวียตได้ใช้การทูตวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการติดต่อและขยายความสัมพันธ์ให้ลงสู่ระดับประชาชน โดยเริ่มต้นการให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนไทยมาเรียนที่สหภาพโซเวียตตั้งแต่ปีค.ศ. 1958 เป็นต้นมา พร้อมกับการเชิญคณะนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ ซึ่งรัฐบาลไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้ใช้มิติความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยวัฒนธรรมเหนือการเมืองเพื่อเป็นช่องทางการติดต่อและอ้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสหภาพโซเวียต และฝ่ายสหภาพโซเวียตเองก็มีแนวทางการส่งออกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามหลักฐานบันทึกข้อความของกรมศิลปากรและผู้แทนกรมสารนิเทศกับเลขานุการโทสถานเอกอัครราชทูตโซเวียตแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือในการจัดส่งคณะศิลปินละครสัตว์

¹ พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ประภาวสิทธิ์นฤมล

² กระทรวงการต่างประเทศ. หนังสือต้นฉบับเอกสารจดหมายเหตุของกระทรวงต่างประเทศแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2514-2534 (ค.ศ.1971-1991). หน้า 204

มาแสดงในประเทศไทย เมื่อวันที่ 1 กันยายน ค.ศ. 1972 นอกจากนี้มีการนำศิลปินระบำปลายเท้าโซเวียตมาแสดงในประเทศไทยเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ. 1973 ผู้ประสานงานในขณะนั้น คือ ฝ่ายเลขานุการโทสถานเอกอัครราชทูตโซเวียต และรองอธิบดีกรมศิลปากร จากบันทึกตอบโต้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าโดยปกติการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเช่นการส่งออกกระบำปลายเท้าของโซเวียตถือว่าเป็นไปในเชิงรูปแบบพาณิชย์ตั้งใจความที่ว่า

“...ฝ่ายมอสโกได้มีการส่งคณะศิลปินภายใต้การอำนวยการของนาย Danial More แห่งสิงคโปร์ให้ไปแสดงในประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การแสดงเป็นแบบ Variety Show คือมีการแสดงระบำปลายเท้า ร้องเพลง ดนตรีและตลก และเป็นการแสดงในรูปแบบการค้า เก็บค่าชมการแสดง...”¹

แต่สิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองฝ่าย คือ ฝ่ายสหภาพโซเวียตเมื่อทราบถึงวัตถุประสงค์ในการแสดงศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวของประเทศไทย ก็ยินดีที่จัดในรูปแบบการกุศลก็ไม่มี ความขัดข้องและนอกจากนี้ยังยินยอมเพื่อเป็นเกียรติแก่พระบรมวงศานุวงศ์ เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงมิติจิตที่เกิดขึ้นระหว่างสองฝ่ายที่ยังคงมีอยู่แม้ว่าจะอยู่ในยุคของความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองก็ตาม ดังที่ปรากฏในบันทึกข้อความเรื่องคณะศิลปินระบำปลายเท้าโซเวียตมาแสดงในประเทศไทย ฉบับวันที่ 3 สิงหาคม 1973

“...ขณะนี้กำลังมาแสดงในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสถานเอกอัครราชทูตโซเวียตประจำกรุงเทพได้เสนอแนะนำมาให้แสดงในประเทศไทย หากฝ่ายไทยประสงค์จะให้แสดงแบบ Variety Show นี้เพื่อการกุศล ฝ่ายโซเวียต ฝ่ายโซเวียตไม่ขัดข้องที่จะขัดข้องที่จะจัดให้มีการแสดงเพื่อการกุศลเพื่อเป็นเกียรติแก่พระบรมวงศานุวงศ์ (Royal Household) ...”²

ถึงกระนั้นก็ตาม รัฐบาลของสองประเทศก็ประสบความสำเร็จในการขยายความสัมพันธ์ไปยังมิติใหม่ๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการค้า ได้มีการลงนามความตกลงทางการค้า (Trade Agreement) ฉบับแรกเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1970 ซึ่งตามมาพร้อมกับการแลกเปลี่ยนหนังสือการจัดตั้งสำนักงานผู้แทนการค้า (Trade Representative Office) ระหว่างสองประเทศ และในวันที่ 6 พฤษภาคม ค.ศ. 1971 ได้เปิดเส้นทางคมนาคมทางอากาศระหว่างกันเป็นครั้งแรกซึ่งชาวไทยได้รู้จักสายการบินแอโรฟลอต (Aeroflot) (สายการบินแห่งชาติของสหภาพโซเวียต จนถึงปัจจุบัน) ที่ทำการบินระหว่างกรุงมอสโกกับกรุงเทพฯ ด้วยเครื่องบินอิล 72 (Ilyushin 72) นับแต่นั้นเป็นต้นมา จนกระทั่งในอีก 35 ปีหลังจากนั้น บริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) จึงได้เปิดเที่ยวบินปฐมฤกษ์ในเส้นทางกรุงเทพฯ กับกรุงมอสโกเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 2005 สะท้อนภาพโลกความสัมพันธ์ในอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นมิติใหม่นอกจากการสร้างความร่วมมือทางการเมือง (ที่มีความแตกต่างระหว่างกัน) และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม³ อย่างไรก็ตามผู้เขียนมองว่า

¹ แหล่งเดิม. หน้า 3.

² แหล่งเดิม. หน้า 4.

³ สถานเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงมอสโก. ความสัมพันธ์ไทย-รัสเซีย. (Online)

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทย สิ่งที่เป็นอีกหนึ่งความสำคัญสำหรับจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในช่วงสงครามเย็นตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ 1 ปัจจัยจากภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากอิทธิพลของสหภาพโซเวียตที่มีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงต่อประเทศไทย พหุติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียตในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่า การดำเนินความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประเทศเวียดนามยังคงดำเนินอยู่จึงทำให้ความหวาดระแวงต่อวัตถุประสงค์ของสหภาพโซเวียตว่าเข้าเพื่อวัตถุประสงค์ที่มีต่อประเทศจีน เป็นเหตุให้กลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีแนวอุดมการณ์ทางการเมืองตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์ตัดสินใจรวมตัวกันจัดตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน (Association of Southeast Asian Nations หรือ ASEAN) ขึ้น โดยมีประเทศก่อตั้ง 5 ประเทศ ได้แก่ กลุ่มประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทยที่ถือเป็นประเทศที่มีบทบาทผลักดันความร่วมมือของอาเซียนให้คืบหน้ามาโดยตลอด การก่อตั้งอาเซียนราว ปี ค.ศ. 1967 ถือว่าเกิดจากสภาวะความตึงเครียดจากผลของสงครามเย็นและอิทธิพลของสามชาติ ในครั้งที่ก่อตั้งปฏิญญากรุงเทพ ถือเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการบูรณาการภูมิภาคเอาไว้ในช่วงแรกเริ่ม ที่สถานการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคไม่เอื้ออำนวยนัก แต่การจัดตั้งอาเซียนถือว่าการแสดงจุดยืนของการดำเนินนโยบายที่เป็นกลาง มีการประกาศนโยบายเขตสันติภาพ เสรีภาพ และความเป็นกลาง หรือที่เรียกว่า Zone of Peace, Freedom and Neutrality (ZOPFAN) เพื่อป้องกันการเผชิญหน้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถือเป็นกลไกที่สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว

ปัจจัยที่ 2 ปัจจัยจากการเมืองภายในของสหภาพโซเวียต สืบเนื่องจากการเมืองภายในของสหภาพโซเวียต ช่วงปี ค.ศ. 1964-1982 ตรงกับสมัยของผู้นำที่ชื่อว่า เลโอนิด อิลลิช เบรจเนฟ (Leonid Illyich Brezhnev) มีการนำแนวนโยบายที่เข้มงวดกลับมาใช้อีกครั้งเหมือนในยุคของสตาลินในลักษณะที่มีความผ่อนปรนกว่าและมียุทธศาสตร์ที่ควบคุมยุโรปตะวันออกอีกครั้ง หลังจากที่ยุคของ นิกิต้า ครุชชอฟผู้ที่ดำรงตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียต ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953-1964 ที่ก่อนหน้านี้มีความผ่อนปรนแนวทางของคอมมิวนิสต์ให้กับยุโรปตะวันออกและมีแนวนโยบายลัทธิสังคมนิยม (Destalinization) ถือเป็นช่วงเวลาที่ยืดหยุ่นความสัมพันธ์ในกลุ่มโลกคอมมิวนิสต์อย่างมาก แต่การที่เบรจเนฟนำแนวนโยบายที่เข้มงวดกลับคืนมาสู่สังคมของสหภาพโซเวียตก็ไม่ถือเป็นสิ่งที่ลึกลับ เพราะในมุมมองนักประวัติศาสตร์มองว่าเบรจเนฟมีความพยายามที่จะกอบกู้ชื่อเสียงของสตาลินที่ถูกครุชชอฟทำลายไป การแสดงออกยังถูกมองว่าเพื่อช่อมขวัญประชาชนสร้างความมั่นใจให้แก่ตนเองแบบเบ็ดเสร็จ มีการสร้างภาพลักษณ์ และสิ่งสำคัญคือการสร้างระบบเศรษฐกิจแบบยุคสตาลิน คือ การนำระบบบริหารรวมและเศรษฐกิจแบบศูนย์กลางมาใช้ จึงส่งผลให้หลายฝ่ายที่ไม่พอใจออกมาเรียกร้องสิทธิมนุษยชน¹ เหตุผลที่เบรจเนฟมีแนวนโยบายที่ล้าหลัง ผู้เขียนวิเคราะห์ว่าสภาวะสังคมที่เคยตึงมากในยุคของสตาลิน ได้ถูกทำให้หย่อนมากอย่างรวดเร็วในยุคของครุชชอฟ และกลับมาตึงอีกครั้งซึ่งเป็นสภาวะที่ยากต่อสังคมที่มีความผันผวนอย่างรวดเร็วจนเกินไปในความตึงและหย่อน โดยเฉพาะกระทบต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่ขาดความยืดหยุ่นอยู่แล้ว

นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาทางสังคมของยุโรปตะวันออกที่เคยถูกผ่อนปรนในยุคของครุชชอฟทำให้เกิดกลุ่มปัญญาชนที่ถือเป็นคลื่นใต้น้ำรอเวลาที่จะออกมาแสดงออกในยุคของเบรจเนฟที่นำไปสู่เหตุการณ์จลาจลในกรุงปราก หรือเรียกว่า “ปรากสปริงหรือฤดูใบไม้ผลิที่กรุงปราก” จนเป็นเหตุบานปลายนำไปสู่เหตุการณ์วุ่นวายและทวีความรุนแรง ทำให้ต้องมีการปรับนโยบายของสหภาพโซเวียตที่แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

¹ อนันตชัย เลหาพะพันธุ์ และสัญชัย สุวังบุตร. (2548). *สหภาพโซเวียตสมัยซาร์และสังคมนิยม*. หน้า 451-491.

คือมีการแทรกแซงทางการเมืองมากขึ้น มีการเสริมกองทัพของสหภาพโซเวียตให้แข็งแกร่งขึ้น นำไปสู่การขยายอิทธิพลควบคุมของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคยุโรปตะวันออกและรวมถึงภูมิภาคอื่น ๆ สถานการณ์ที่กล่าวไปจึงส่งผลต่อสหรัฐอเมริกาและประเทศจีนที่เกิดความหวาดกลัวขึ้นอีกครั้ง ความตึงเครียดจึงส่งผลในวงกว้าง

ดังนั้นปัจจัยที่ 2 ปัจจัยจากการเมืองภายในของสหภาพโซเวียตมีอิทธิพลที่กระทบต่อความสัมพันธ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การที่สหภาพโซเวียตได้ให้การสนับสนุนเวียดนามเหนือด้านอาวุธและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ การที่เบรจเนฟดำเนินนโยบายแทรกแซงทางการเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ อย่างในพื้นที่ของกลุ่มประเทศโลกที่สามไม่สามารถที่หลีกเลี่ยงได้ว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถือเป็นเขตอิทธิพลของประเทศจีน ทำให้การดำเนินนโยบายของสองฝ่ายมีความตึงเครียดต่อกัน มีความหวาดระแวงเพิ่มขึ้นจนเกิดประเด็นการกล่าวหาระหว่างกันว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาเพื่อร่วมกันครองโลก¹ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องมีการปรับแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศ นอกจากการมีส่วนร่วมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในปัจจัยที่ 1 ที่เป็นแกนนำในการรวมกลุ่มความร่วมมือทางภูมิภาค (Regional Integrations Block) เป็นอาเซียนเพื่อต่อต้านอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ที่รุนแรงขึ้น ประเทศไทยต้องปรับความยืดหยุ่นในการดำเนินความสัมพันธ์ โดยเฉพาะกับประเทศคอมมิวนิสต์มากขึ้นพร้อมทั้งสร้างการถ่วงดุลอำนาจและผลประโยชน์กับประเทศจีนในเวลาเดียวกัน

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะความร่วมมือระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทย

จากที่กล่าวไปข้างต้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทย การวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วจะถูกมองว่ามีท่าทีที่หวาดระแวงโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย ประวัติศาสตร์กระแสหลักก็จะมองความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายแค่ประเด็นเรื่องความแตกต่างและความขัดแย้งทางอุดมการณ์เท่านั้น อย่างไรก็ตามแนวคิดหรือแนวคิดที่มองว่าปัญหาภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยนั้น มองได้ว่าสหภาพโซเวียตถือว่าไม่มีบทบาทไม่มากนัก แต่ความสัมพันธ์ของกลุ่มคอมมิวนิสต์ผ่านประเทศจีนและเวียดนาม การเคลื่อนไหวจากพรรคคอมมิวนิสต์โดยตรงในประเทศไทยยังไม่มากหรืออยู่ในระดับที่น่ากลัว ยกเว้นแต่ในกลุ่มของคอมมิวนิสต์จีนที่ดูจะมีอิทธิพลค่อนข้างมากในเมืองไทยช่วงสงครามเย็น จึงเกิดคำถามที่ว่ากรณีของประเทศไทยกับการคุกคามของคอมมิวนิสต์ในช่วงสงครามเย็นมีลักษณะเป็น “ศัตรู” ต่อกันมากเพียงใด ผู้วิจัยมองว่าแม้ความเป็นจริงประเทศไทยและสหภาพโซเวียตมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน แต่ไม่ถือว่าเป็น “ศัตรู” ระหว่างกัน สาเหตุที่ทำให้สองฝ่ายมีนโยบายการดำเนินความสัมพันธ์ที่ดูห่างเหินกัน หนึ่งในสาเหตุสำคัญคือมหาอำนาจพันธมิตรของเรา อย่างสหรัฐอเมริกาที่กำหนดที่ เป็นผู้ควบคุมภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์จึงเป็นส่วนส่งผลให้ประเทศไทยต้องดำเนินนโยบายเพื่อสร้างสมดุลในความสัมพันธ์กับสามชาติมหาอำนาจในขณะนั้น

สหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็นนอกจากความพยายามในการสกัดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์แล้วนั้น ยังต้องการผูกขาดในเรื่องผลประโยชน์ทางการค้า มีการออกแนวนโยบายในการกีดกันทางการค้าและเศรษฐกิจ ทั้งทางตรงและทางอ้อมขึ้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะนโยบายที่มีต่อสหภาพโซเวียตและกลุ่มค่ายคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ ประเทศไทยเองในช่วงเวลาดังกล่าวต้องรายงานให้กับฝ่ายสหรัฐอเมริกาอย่างสม่ำเสมอ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 470-471.

ทำให้เกิดภาวะความกดดันทางการเมืองจากฝ่ายสหรัฐอเมริกาค่อนข้างมาก จึงผลักดันให้ประเทศไทยมีความต้องการดำเนินนโยบายของตนด้วยความอิสระ เกิดการจัดตั้งกลุ่มอิสระภายในภูมิภาคขึ้น เช่นการร่วมมือก่อตั้งอาเซียน การปรับเปลี่ยนนโยบายการเข้าหาสหภาพโซเวียตรวมถึงจีนด้วยโดยใช้เหตุผลที่ว่าจีนถือเป็นตลาดการค้าใหญ่สำหรับไทย ผู้วิจัยมองว่าการคบค้าทั้งกับสหภาพโซเวียตและจีนถือเป็นการสร้างสมดุลทางอำนาจ (Balance of Power) ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ต้องยอมรับว่าระหว่างความขัดแย้งทางอุดมการณ์และการแข่งขันของมหาอำนาจอย่างประเทศจีน สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในหลักฐาน เอกสารบันทึกต่าง ๆ ที่เป็นประวัติศาสตร์ กระแสรองจะเห็นได้ว่าสหรัฐอเมริกาเข้ามากดดันประเทศไทยในการมีปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจคอมมิวนิสต์อย่างสหภาพโซเวียตและสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศไทยมีความพยายามปรับสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตกับกลุ่มคอมมิวนิสต์เสมอมาแต่เป็นลักษณะการใช้การดำเนินการทางการทูตแบบลับหรือไม่เปิดเผย (Backdoor)¹

นโยบายต่างประเทศของไทยช่วงทศวรรษ 1970 ถือว่าเริ่มมีความอ่อนคลายความตึงเครียด ที่มีความพยายามสร้างสมดุลทางอำนาจและผลประโยชน์กับรัฐมหาอำนาจทั้งสาม คือ สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นสำคัญ ผลประโยชน์ที่ว่านอกจากประเด็นทางการเมือง ความมั่นคง และการทหารแล้วนั้น ประเด็นทางเศรษฐกิจมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดมีการเยือนของรัฐบาลไทยเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1969 ความพิเศษในการเยือนครั้งนั้นถือว่าเป็นการเริ่มต้นส่งคณะผู้แทนทางการค้าของไทยไปยังสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออก และสหภาพโซเวียตให้การตอบรับเป็นอย่างดีมีการเจรจาสั่งซื้อสินค้าไทย นอกจากนี้มีการทำสัญญาทางการค้าระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทยในวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1970 ผู้แทนทั้งสองฝ่ายในขณะนั้นคือ พันเอกถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และ อนาโตลี โรซานอฟ (Anatoly Rozanov) เอกอัครราชทูตโซเวียตประจำประเทศไทย มีสาระในการสัญญาเพื่อพัฒนาการค้าและเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่ายให้ดีขึ้น โดยมีการกำหนดสินค้าในการซื้อขายระหว่างกัน เช่น ผลิตผลทางการเกษตรของไทย รวมถึงระบุถึงความเสมอภาคในการค้าและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ คำนี้จึงผลประโยชน์ร่วมกันโดยตรง ทั้งสองฝ่ายปฏิเสธการแทรกแซงกิจการทางเศรษฐกิจภายในของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

จากเอกสารหลักฐานของรัสเซียที่บันทึกแถลงการณ์ร่วมกันระหว่างสหภาพโซเวียตและประเทศไทย ลงเมื่อวันที่ 28 มีนาคม ค.ศ. 1979 เมื่อครั้งนายกรัฐมนตรีของไทย นายเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เดินทางเยือนสหภาพโซเวียต อย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 21-27 มีนาคม ค.ศ. 1979 สะท้อนเจตนาว่าทั้งสองฝ่ายเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องพยายามเสริมสร้างสันติภาพทั่วโลกรวมถึงเอเชียเพื่อพัฒนาความร่วมมือระหว่างทุกประเทศบนพื้นฐานของหลักการความเท่าเทียมกันของอธิปไตยการไม่ใช้กำลังการรุกรานของเส้นขอบความสมบูรณ์ทางอาณาเขตของความเป็นอิสระทางการเมืองตามข้อความส่วนหนึ่งในบันทึกเอกสารภาษารัสเซีย

“...Обе стороны считают необходимым и впредь прилагать усилия в интересах упрочения мира во всем мире, включая Азию, развития сотрудничества между всеми странами на основе принципов суверенного равенства, неприменения силы, нерушимости границ, территориальной целостности политической независимости, невмешательства во внутренние дела других государств...”²

¹ แหล่งเดิม. หน้า 34-35.

² Совместное советско-тайландское коммюнике 28 марта 1979.

ที่แปลว่า “...ทั้งสองฝ่ายเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องดำเนินการในการเสริมสร้างสันติภาพทั่วโลกที่รวมถึงเอเชีย เพื่อพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศ กับหลาย ๆ ประเทศ บนพื้นฐานของหลักการความเท่าเทียมกันของอปีไตย โดยการไม่ใช้กำลังในการรุกราน แทรกแซงกิจการภายในรัฐอื่น ๆ...”

สอดคล้องกับแถลงการณ์ร่วมกันของสหภาพโซเวียตและประเทศไทย เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 1979 มีใจความแสดงให้เห็นถึงความมีสันติต่อกัน ตามที่สหภาพโซเวียตและประเทศไทยเห็นพ้องที่จะดำเนินการต่อไปเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพของสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพสากลและถาวรเสริมสร้างความมั่นคงของประชาชนและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศตามกฎหมายบัตรสหประชาชาติ

“...Советский Союз и Таиланд договорились и впредь действовать в направлении дальнейшего укрепления эффективности Организации Объединенных Наций в поддержании всеобщего и прочного мира, укреплении безопасности народов и содействии международному сотрудничеству в соответствии с Устав ООН...” ที่แปลว่า “...สหภาพโซเวียตและประเทศไทยตกลงที่จะดำเนินงานต่อไปเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพขององค์การสหประชาชาติในการรักษาสันติภาพสากลและถาวรเสริมสร้างความมั่นคงของประชาชน และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศตามกฎหมายบัตรสหประชาชาติ”

เมื่อ 16 ธันวาคม ค.ศ.1987 จากบันทึกข้อความของกรมเศรษฐกิจ กองส่งเสริมเศรษฐกิจสัมพันธ์และความร่วมมือ ระบุให้เห็นว่ามีการหารือระหว่างผู้แทนการค้าของประเทศไทยและสหภาพโซเวียต โดยบทสนทนาของที่ปรึกษาการพาณิชย์และผู้แทนการค้าสหภาพโซเวียตประจำประเทศไทยนาย มิคัยลอฟ (Mikhailov) สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการกระตุ้นหรือสร้างความร่วมมือกับประเทศไทยทางด้านเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตที่ส่วนหนึ่งมีผลกระทบจากสหรัฐอเมริกา ใจความว่า

“...จากการที่นโยบายทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศของโซเวียตเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือโซเวียตปรารถนาที่จะเข้าร่วมในองค์การระหว่างประเทศ (ด้านเศรษฐกิจ) มากขึ้น จึงได้แสดงความสนใจที่จะเข้าสมัครเป็นภาคี GATT¹ แต่กลับถูกสหรัฐฯ คัดค้าน อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่าด้วยเหตุผลที่ถูกสหรัฐฯ คัดค้าน จึงหันมาลองสมัครเข้าเป็นภาคีข้อตกลง MFA² แทน แต่สาเหตุที่สมัครก็ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจโดยแท้ และในการนี้จึงใคร่ของเสียงสนับสนุนจากประเทศไทยด้วย...”³

นอกจากนี้สหภาพโซเวียตได้ชี้แจงทางฝ่ายประเทศไทยว่ามีการทำความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเป็นจำนวนกว่า 70 ประเทศ แสดงให้เห็นถึงจุดยืนความเปลี่ยนแปลง

¹ ความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (อังกฤษ: General Agreement on Tariffs and Trade: GATT)

² ข้อตกลงว่าด้วยการค้าสิ่งทอระหว่างประเทศ (MFA)

³ บันทึกข้อความกรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศรองอธิบดีกรมเศรษฐกิจกับผู้ช่วยผู้แทนการค้าสหภาพโซเวียตประจำประเทศไทย สรุปสาระสำคัญการสนทนา ลงวันที่ 16 ธันวาคม 1987

นโยบายทางเศรษฐกิจ และทางประเทศไทยมีการตอบรับความร่วมมือแต่ก็มีการเน้นย้ำเพิ่มเติมถึงความสนใจสร้างความร่วมมือร่วมกับสหภาพโซเวียตด้านวิทยาศาสตร์และวิชาการร่วมด้วย

นับตั้งแต่หลังการปฏิวัติรัสเซียเมื่อ ค.ศ.1917 จากการมีท่าทีหวาดระแวงอยู่ระยะหนึ่ง ความแตกต่างทางอุดมการณ์การเมืองระหว่างสองประเทศที่มองว่าทำให้ทั้งสองฝ่ายออกห่างจากกันนั้นยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายถึงจุดเปลี่ยนผ่านในความสัมพันธ์ที่สำคัญจริง แม้ว่าทั้งสองฝ่ายจะมีกระแสการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ การรื้อฟื้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองจึงเกิดขึ้นและจากการที่ประเทศไทยได้ประโยชน์จากสหภาพโซเวียตในเรื่องของสงครามเวียดนามจึงทำให้มุมมองการดำเนินความสัมพันธ์ที่มีต่อสหภาพโซเวียตมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลง สำหรับสหภาพโซเวียตช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา มีแนวนโยบายต่างประเทศที่ผ่อนคลายความตึงเครียดกับกลุ่มมหาอำนาจ (superpower détente) และไทยมีแนวทางมุ่งสร้างสมดุลแห่งทางอำนาจและสมดุลทางด้านผลประโยชน์กับมหาอำนาจสามฝ่าย ดังเช่น สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และประเทศจีน จึงนำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ ทั้งนี้สิ่งที่สำคัญในเชิงนโยบายการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การแสดงออกทางพฤติกรรมต่อกันต่าง ๆ คือ ผลประโยชน์แห่งชาติที่มีความสอดคล้องต้องกันในแต่ละช่วงถือเป็นสิ่งสำคัญและเป็นจุดเปลี่ยนลักษณะการดำเนินความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจถือเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการความสัมพันธ์ทางการทูตของทั้งสองฝ่ายที่ไม่ได้แตกหักดังประโยคที่ว่า

“...ความสัมพันธ์ทางการเมืองไม่ใกล้ชิด ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีน้อย ประกอบกับระบบเศรษฐกิจของไทยกับสหภาพโซเวียตต่างกัน ก็ยิ่งทำให้การค้าขายต่อกันไม่สะดวกยิ่งขึ้น...”¹

เมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายลงอย่างเป็นทางการเมื่อ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1991 ทางประเทศไทยได้แสดงเจตนาในการรักษาความสัมพันธ์ต่อรัสเซียหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายลง โดยมีบันทึกผ่านทางเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงมอสโก เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ค.ศ. 1991 “แถลงการณ์ของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการรับรองสาธารณรัฐโซเวียตในอดีต” (Statement of the Royal Thai Government on the Recognition of the Former Soviet Republics) โดยในถ้อยแถลงของเอกสารฉบับดังกล่าวฝ่ายรัฐบาลไทยแสดงออกอย่างเป็นมิตรถึงความพร้อมที่จะยอมรับกลุ่มประเทศที่เกิดขึ้นใหม่ ที่แตกออกจากสหภาพโซเวียต และพร้อมที่จะสร้างความร่วมมือในอนาคต อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการร่วมตัวกันของกลุ่มอดีตสหภาพโซเวียตที่มีการก่อตั้งขึ้นในนาม กลุ่มประเทศเครือรัฐเอกราช (Commonwealth of Independent States: CIS)² ที่เป็นความร่วมมือของ 11 รัฐ ไทยได้แสดงความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งนั้นว่าจะดำเนินต่อไปในลักษณะสันติวิธีที่จะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนของสาธารณรัฐเหล่านี้และของโลกโดยรวม³

¹ นรนิติ เศรษฐบุตร. *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย*. หน้า 19.

² เป็นองค์การระหว่างรัฐในระดับภูมิภาคของ 10 สาธารณรัฐอดีตสหภาพโซเวียต ที่ตั้งอยู่ในทวีปยูเรเชีย โดยมีการก่อตั้งขึ้นหลังจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต

³ Royal Thai Embassy Moscow. Statement of the Royal Thai Government on the Recognition of the Former Soviet Republics: 26 Dec. 1991.

สรุป

ภายหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 บทบาทและความสำคัญของสหภาพโซเวียตส่งผลต่อระบบการเมืองของโลก และพฤติกรรมทางการเมืองของสหภาพโซเวียตยังส่งผลต่อการดำเนินนโยบายและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในหลายภูมิภาค เช่น ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเข้ามามีบทบาทของสหภาพโซเวียต สืบเนื่องจากอิทธิพลของจีนและสหรัฐอเมริกา ที่มีการแข่งขันเพื่อความเป็นมหาอำนาจ ทำให้สหภาพโซเวียตมีความจำเป็นต้องพัฒนาด้านการเมือง เศรษฐกิจและการทหารเพิ่มขึ้น

ความสัมพันธ์ที่มีต่อรายประเทศเช่นไทย ในช่วงของสงครามเย็นระหว่าง ค.ศ. 1946 ถึงช่วงก่อนการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ใน ค.ศ. 1991 จากที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักกล่าวเพียงว่า ความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองส่งผลต่อความสัมพันธ์ต่อไทยจนนำไปสู่ภาวะชะงักงัน มีลักษณะความสัมพันธ์ในระดับการรื้อฟื้นหลังที่ระงับไปในช่วงต้นของการปฏิวัติรัสเซียเมื่อ ค.ศ. 1917 แต่ในส่วนของกระแสรองพบข้อเท็จจริงจากเอกสาร บันทึกต่าง ๆ ในเชิงประจักษ์จำนวนมากว่ามี การปรับความสัมพันธ์ระหว่างกัน หากแต่การปรับความสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นจากปัจจัยที่ว่าพฤติกรรมทางการเมืองส่งผลต่อลักษณะทางการเมืองที่มีความเกี่ยวพันในผลประโยชน์ของชาติ และแม้ว่าจะมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างแต่การเลื้อกลับมาร่วมมือกันฉันท์มิตรของทั้งสองฝ่าย เพราะความต้องการสร้างสมดุลทางการเมืองจึงเป็นจุดเปลี่ยน แต่กลไกที่มาช่วยสนับสนุนเพื่อเกิดความร่วมมือ คือ เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ประกอบกับปุมหลังในอดีตช่วงสมัยจักรวรรดิรัสเซีย ที่สหภาพโซเวียตนำมาพิจารณาถึงความเชื่อมโยงด้วยเช่นกัน ท้ายที่สุดช่วงทศวรรษที่ 1980 นโยบายภายในของสหภาพโซเวียตลดความตึงเครียดและการแข่งขันทางการเมืองลง การลดการสร้างการเป็นตัวแทนเพื่อการเผชิญหน้าลงจึงมีส่วนทำให้บรรยากาศทางการเมืองดีขึ้นตามลำดับ ประกอบกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียตส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียสมัยใหม่และไทยอย่างสิ้นเชิงที่เป็นไปในรูปแบบสันติวิธีที่มีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

สุนทรพจน์ของ พลฯ ท่าน ดร.ถนัด คอมันต์ เล่มที่ 3, 1962.

เอกสารภาษาไทย

กระทรวงการต่างประเทศ. หนังสือต้นฉบับเอกสารจดหมายเหตุของกระทรวงต่างประเทศแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2514-2534 (ค.ศ.1971-1991). (ภาษาไทย)

กระทรวงการต่างประเทศ. (2558). *ความเป็นมาของอาเซียน*. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2561 <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20121203-162828-142802.pdf>

กระทรวงการต่างประเทศ. (2558). *ไทยกับอาเซียน*. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2561 <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/other-20150407-154408-852678.pdf>

100 ปี ความสัมพันธ์สยาม-รัสเซียคำแปลเอกสารประวัติศาสตร์ ถอดความจากภาษารัสเซียเป็นภาษาไทย. (2540). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จุลชีพ ชินฉนวนโรน. (2556). *สยาม รัสเซีย การทูตการเมือง การเมืองการทูต อดีต ปัจจุบัน อนาคต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- จิตติภัทร พูนขำ. (2559). *วิเทศพาณิชย์สัมพันธ์สู่สังครามเย็น: ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับรัสเซีย (ค.ศ.1897-1991)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติรี ฤทธารมย์. (2537). *นโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต 1945-1990*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชุมพร สังขปรีชา. (2522). *ยุทธศาสตร์โซเวียตในเอเชียอาคเนย์ ความขัดแย้งอินโดจีนกับความมั่นคง*. กรุงเทพฯ: พาสิโก.
- ฉลอง สุนทรารวิณิชย์. (2561). *รัสเซีย-สมัยรัชกาลที่ 5-6*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สร้างสรรค์.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2549). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2556). *คอมมิวนิสต์รัสเซียกับโลก. ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับสาธารณรัฐประชาชนจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรัชย์ ศิริไกร และคณะ. (2558). *การวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของแผนงานการจัดตั้งประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (APSC Blueprint) และการประเมินบทบาทของประเทศมหาอำนาจในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2560). *120 ปี ไทย-รัสเซีย: การทบทวนองค์ความรู้สมัยสังครามเย็น จากมุมมองของนักการทูต และเอกสารลับ ณ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงวอชิงตัน ดี.ซี.สหรัฐอเมริกา*.
- สถานเอกอัครราชทูตไทย ประจำกรุงมอสโก. (2561). *ความสัมพันธ์ไทย-รัสเซีย. สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2561* (Online)
- อภิเชก มนเทียรวิเชียรฉาย. (2560). *มิตรจำเป็น: การสถาปนาและเจริญความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในช่วงเริ่มต้นของสังครามเย็น (1945-1863)*.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- David Martin Jones. (2008). *Security and Democracy: the ASEAN charter and the dilemmas of Regionalism in Southeast Asia*// *International Affairs* 4 (84).
- Internationale Politik*. (1997). – №.6. – S.

เอกสารภาษารัสเซีย

- Россия – Таиланд. (1997). *Международная жизнь. 110 лет по пути взаимопонимания*. Москва.
- Фомичева Е. А. (1986). *Внешняя политика современного Таиланда*. Москва.
- Центр изучения современных проблем Юго-Восточной Азии и АТР. (2007). *Позиция России в АТР*. Москва. Ключ-С.
- กระทรวงการต่างประเทศ. *หนังสือต้นฉบับเอกสารจดหมายเหตุของกระทรวงต่างประเทศแห่งสหพันธรัฐรัสเซีย พ.ศ.2514-2534 (ค.ศ.1971-1991)*. (ภาษารัสเซีย)